

ЦЕЛУЙКО М.Ф., здобувач
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)
УСЕНКО О.В., викладач
(Чернігівський інститут імені Героїв Крут)

УДК 340.12

ВИДИ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті визначено основні види професійно-правової культури, проаналізовано її структуру, зміст та функції.

Ключові слова: професійно-правова культура, професія, культура, діяльність, професіоналізація, моральна культура.

В статье определены основные виды профессионально-правовой культуры, проанализированы ее структура, содержание и функции.

Ключевые слова: профессионально-правовая культура, профессия, культура, деятельность, профессионализация, моральная культура.

In the article certainly basic kinds professionally legal cultures and its structure, maintenance is analysed professionally legal culture and its function.

Key words: professional – legal culture, a trade, culture, activity, профессионализация, moral culture.

Структуру професійної культури можна представити, розчленувавши її на два основні блоки [9, с. 13].

До першого блоку входять компоненти, що складають систему базових цінностей професійної культури і становлять її основу, тобто цінності.

Компоненти другого блоку являють собою сукупність субкультур професійної спрямованості, тобто конкретний зміст певних культур, які відповідають вимогам даної професії. І.М. Модель розглядає структуру професійної культури як багаторівневе явище, виділяючи в ній праксіологічну і ментальну сторони. Перша характеризує спосіб взаємодії суб'єкта зі знаряддями і предметами праці, а також ступінь його готовності до конкретної діяльності. До її складу відносять такі елементи, як професійні знання, навички та вміння, у тому числі стиль професійного мислення. Друга сторона виступає інтегральною характеристикою свідомості та самосвідомості суб'єкта професійної культури, морально-світоглядних і естетичних передумов діяльності. Отже, в даному випадку автор реалізує системно-діяльнісний і структурно-змістовний підходи.

На базі високої загальної культури особистості виробляються ті якісні утворення професійної правової спрямованості, які називаються елементами професійної культури.

Характеризуючи елементи першого блоку, О.Г. Ковальов, С.М. Ємельянов і І.М. Модель пропонують уявляти їх у вигляді системи, в якій виокремлюються дві сторони: праксіологічна і ментальна [9, с. 13]. Ментальність, на думку І.М. Модель, «виступає інтегральною характеристикою стану колективної та індивідуальної свідомості суб'єкта професійної культури» [12].

Праксіологічна сторона професійної культури за своїм змістом характеризує спосіб взаємодії суб'єкта зі знаряддями, засобами і предметами праці, а також рівнем її готовності до здійснення конкретного виду професійної діяльності.

У структурі професійної культури можна виділити такі елементи, як:

- професійні знання; професійні вміння та навички; професійний досвід;
- професійна етика;
- професійно значущі якості особистості тощо.

Наведений перелік притаманний професійній культурі практично будь-якого виду професійної діяльності. Відмінність полягає в конкретному змісті кожного елемента, що буде обумовлено особливостями професійної діяльності суб'єкта професійної культури.

Елементи ментальної сторони репрезентовані таким переліком:

- професійна спрямованість;
- професійне мислення;
- професійні інтереси;

- професійні ідеали;
- професійні цінності та уподобання та ін. [9, с. 15]

Під професійною спрямованістю О.Г. Ковальов і С.М. Ємельянов розуміють систему спонукань саме до цього виду професійної діяльності, повне віддання сил і енергії обраній справі [9, с. 16].

Професійне мислення як тип характеризується перш за все тим, що робота (заняття, справа) виступає головною його детермінантою [3, с. 14].

Виходячи з аналізу професійної культури юриста, вважаємо за можливе включити до складу елементів другого блоку такі:

- моральну культуру;
- культуру спілкування;
- культуру управління;
- культуру особистої праці,
- культуру розумової праці;
- колективну культуру;
- правову культуру тощо [9, с. 16].

Аналізуючи професійну культуру юриста як його властивість, С.С. Сливка зазначає, що професійна культура передбачає: 1) знання правових та інших соціальних і технічних правил та норм (моральних, естетичних, педагогічних, психологічних тощо); 2) повагу до права, моральні принципи і норми, почуття службового юридичного обов'язку; 3) вміння і навички реалізовувати зазначені норми та правила; 4) готовність (настанову) виконувати свій службовий обов'язок, діяти правомірно у будь-якій ситуації; 5) правомірну поведінку юриста при здійсненні ним професійної діяльності [14, с. 8-9].

Під професійною культурою юриста як складовою культури його особистості О.А. Ануфрієнко розуміє: 1) здатність до виконання вимог загальнолюдських абсолютних моральних принципів і норм природного права; 2) знання юристом правових та інших соціальних норм, які набуваються з урахуванням досвіду професійної діяльності юристів-попередників; 3) уміння й навички реалізовувати вказані норми та правила під час юридичної професійної діяльності, готовність виконувати свій професійний обов'язок, діяти правомірно в будь-якій ситуації, маючи за головну мету розбудову демократичної, соціальної, правової, національної держави [2, с. 9].

Центральне місце в науковій літературі належить суб'єкту професійної культури, і тут думки вчених розділяються: одні з них відносять до суб'єкта професійної культури людину (Л.В. Іванова, Ф.М. Щербак), а інші, зокрема І.М. Модель, називають суб'єктом професійної культури професійну групу. У цій статті ми аналізуємо як суб'єкта професійної культури співробітника законотворчого процесу, що входить до професійної групи працівників законодавчої системи.

Взаємодія правової і професійної культури відбувається внаслідок взаємозв'язку і взаємовпливу культурних одностипних комплексів, що належать до різних культурних сфер (правовий, професійний). Певні елементи, що утворюють правову культуру, одночасно можуть входити до структури професійної культури. Такий підхід обумовлений складною структурою і багаторівневим розвитком і функціонуванням правової і професійної культури. Так, можна говорити про правову і професійну культуру суспільства в цілому, різних соціальних груп, працівників однієї професії, нарешті, конкретного виконавця, оскільки кожному з названих суб'єктів правової культури притаманні свої право-культурні цінності, їх певний рівень, свої шляхи формування і способи вираження. Правова культура особистості – це у деякому сенсі професійна якість виконавця. Вона реалізується у професійній трудовій діяльності. Правова культура як сукупність знань, вмінь використання, застосування норм права є обов'язковою умовою визнання тарифікаційною або атестаційною комісіями відомого рівня професійної культури фахівця у формі присвоєння йому відповідного розряду, категорії, підвищення посади [5, с. 216].

Правова і професійна інформація для фахівців утворюється з елементів, не рівноцінних за тривалістю дії та ефективністю. Деяка частина такої інформації призначена для більш тривалого користування (наприклад, знання правил внутрішнього трудового розпорядку, колективного договору, посадових положень, технічних інструкцій тощо). Інші ж елементи правової інформації для фахівця мають «оперативний характер», оновлюються значно швидше (наприклад, знання документів технологічного процесу: маршрутної карти, відомості матеріалів та ін.) Відповідно, можна припустити, що у свідомості фахівця одночасно існують різні форми

поєднання, взаємодії правової та професійної культури.

Рівень професійної майстерності визначається рівнем професійної культури, основними складовими якої є професійно-правова та професійно-моральна культура, що функціонують у єдності та взаємодії з політичною, естетичною, економічною та іншими сферами культури [13, с. 39].

На думку Н.Л. Гранат, професійно-правова культура – це знання законів та інших правових актів, розуміння завдань і принципів права, звичка дотримуватися законів, глибока і стійка повага до законів, правильне застосування їх на практиці, чутливе ставлення до скарг і заяв громадян. Іншими словами, професійно-правова культура становить високий ступінь володіння правом у предметно-практичній діяльності [6, с. 11].

Спроба здійснити змістовний, або структурний, аналіз професійно-правової культури належить В.І. Камінській та А.Р. Ратіновій, які запропонували розуміти під правовою (професійною) культурою систему суспільних та ідеальних елементів, що належать до сфери дії права, і їхній зміст у свідомості і поведінці людей [8, с. 42-43]. У структурі професійно-правової культури вони виокремлюють такі найбільші комплекси:

- право як система норм, що виражають зведену в закон державну волю;
- правовідносини як система суспільних відносин, учасники яких наділені взаємними правами та обов'язками;
- правосвідомість як система духовного відображення всієї правової дійсності;
- правові установи як система державних органів і громадських організацій, що забезпечують правовий контроль, дотримання і виконання права;
- правова поведінка (діяльність) як система практичної діяльності з реалізації норм права.

Професійно-правова культура виконує ті ж функції, що і професійна культура. Функції або призначення визначають роль професійно-правової культури в житті суспільства, зокрема, у правозастосовчій практиці. Ця роль полягає в забезпеченні необхідного і достатнього рівня правомірної та професійно-юридичної поведінки суб'єктів права шляхом духовного вдосконалення особистості, розвитку її правової активності та створення сприятливих умов для реалізації такої активності. Професійно-правова культура становить внутрішнє (психологічне) джерело і механізм задоволення потреб та інтересів особистості в юридично значущих ситуаціях.

Класифікаційна характеристика функцій також є питанням дискусійним. Напрацювання культурології з цього питання дозволяють визначити такі функції професійно-правової культури: опанування і перетворення правової дійсності; комунікативна; накопичення і зберігання інформації; нормативна.

Досліджуючи професійну культуру особистості в аксіологічному аспекті, Є.В. Аграновська вказує на такі її функції: відображення правової дійсності; вироблення ціннісно-нормативної орієнтації особистості в правовій сфері; регулювання поведінки. Вона підкреслює, що професійна культура є опосередкованою ланкою між правовою реальністю і поведінкою особистості, а взаємодія громадських та особистих якостей істотно залежить від правової культури особистості [1, с. 24-28].

Основними функціями професійно-правової культури є пізнавальна, оцінююча і регулятивна.

У найбільш загальному вигляді пізнавальна функція поняття «культура» зводиться до фіксування якісної своєрідності людської діяльності та її відмінності від біологічного життя [4, с. 44].

При характеристиці професійно-правової культури в літературі, на думку Н.Л. Гранат, рекомендується враховувати такі обставини:

1. Вважати надбанням професійно-правової культури те чи інше юридичне явище, юридично значущу дію, процес тощо можна тільки на підставі обліку єдності їх змісту та форми з безсумнівною перевагою першого перед другою. Адже формально правомірні акти і дії, юридично коректна поведінка можуть у відповідних умовах виявитися знуцанням над гідністю особистості і здоровим глуздом, а застосування права як рівної міри – реальною несправедливістю.

2. Вирішальним критерієм віднесення тих чи інших юридичних явищ до сфери досягнення культури є ідея гідності особистості, поваги та охорони її прав, свобод і законних інтересів. Іншими словами, право та інші правові явища повинні оцінюватися як відповідні «культури» лише настільки, наскільки вони забезпечують перш за все людську гідність і гідні людини умови існування.

Цінність професійно-правової культури випливає з її необхідності та корисності, яка повинна мати місце відповідно до всіх складових її структури.

На основі визначення правової культури і представленого аналізу можна сформулювати

визначення професійно-правової культури: це складне, багатопланове утворення, що характеризується ступенем і характером правового розвитку суб'єкта, засноване на певному рівні правосвідомості та яке є результатом і способом професійної діяльності зі створення й реалізації правових цінностей.

Соціальні зміни, що відбулися в Україні в 1990-і рр., спричинили масову переоцінку моральних цінностей у суспільній свідомості, зсув моральних орієнтирів. Кожна особистість, приймаючи рішення про скоєння того чи іншого акту поведінки або дії, здійснює вибір із сукупності різних варіантів цілей, засобів, шляхів реалізації інтересів і намірів, часу та обставин вчинення цієї дії. Ступінь широти «віяла можливостей», що допускаються соціально-економічними, політичними, правовими, моральними та іншими умовами життя суспільства, може бути охарактеризована категорією свободи і пов'язаними з нею правовими поняттями дозволу, заборони, відповідальності [10, с. 245]. Іншими словами, особистість здійснює моральний вибір між добром і злом, моральним і аморальним. Оскільки цей вибір залежить від самого виконавця, а останній наділений моральною відповідальністю, дії можуть бути поставлені йому в заслугу або поставлені в провину. Використовувані категорії мають моральний (етичний) характер і входять до змісту моральної культури особистості.

Моральна культура, як зазначає Н.Л. Гранат, являє собою сукупність духовних і матеріальних цінностей, що належать до моральної дійсності [6, с. 27]. Вона є показником того, наскільки глибоко й органічно вимоги моральності втілилися в свідомості і поведінці особистості. Це знання загальних і спеціальних (професійних) моральних норм і принципів, здатність «переплавити» їх у переконання, вміння застосовувати ці принципи, норми і категорії в поведінці. Моральну культуру особистості можна характеризувати «як моральну мудрість», здатність забезпечити оптимальність і гармонію моральної діяльності, готовність до гідних вчинків у будь-яких ситуаціях [15, с. 214].

Якщо «моральна культура – синтетичний, інтегральний результат всього духовного розвитку особистості» [4, с. 43], то професійно-моральна культура юриста, як зазначає Н.Л. Гранат, являє собою певний аспект або зріз цього результату, що містить моральні цінності професійного характеру.

За аналогією з професійно-правовою культурою, професійно-моральна культура, з одного боку, становить сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних суспільством, що характеризують норму в людській поведінці (професійній діяльності), а з іншого – певну якість цієї діяльності, «що охоплює як мотивацію і стимуляцію соціальної активності, так і механізми соціальної регуляції і саморегуляції» [4, с. 44].

Сутність професійно-моральної культури виражається в діалектичній єдності загальнолюдських (природно-правових) і специфічно професійних вимог, що характеризують як спосіб, так і результат діяльності. Співвідношення мети і засобів її досягнення визначає моральний стан особистості.

У змісті професійно-моральної культури, на думку Н.Л. Гранат, можна виділити дві основні її складові: моральну ідеологію і моральну психологію. Світоглядна визначеність, переконаність у моральності своїх вчинках, дій щодо застосування норм права повинні бути внутрішньою мотивацією особистості.

Психологічний аспект характеризує суб'єктивне ставлення до професії і виражається, по-перше, в адекватності розуміння змісту і значення професійної діяльності, по-друге, в ступені задоволеності видом, характером, соціальною значущістю, умовами, результатами своєї діяльності, по-третє, у відповідності рис і властивостей особистості тим вимогам, які пред'являються професією та видом діяльності.

Залежно від ступеня зрілості професійно-моральна культура має кілька рівнів за своїми ознаками:

- 1) низький рівень, коли людина не володіє елементарними знаннями і часто порушує як загальноприйняті, так і спеціальні (професійні) моральні норми і принципи;
- 2) «мозаїчна культура», коли фрагменти моральних знань є сусідами з моральними вчинками, вчиненими під впливом громадської думки, які явно суперечать закону, під тиском начальника або внаслідок професійних традицій, звичаїв тощо;
- 3) раціональний тип моральної культури, що характеризується суто вербальним засвоєнням моральних норм і принципів, без внутрішньої переконаності в їх справедливості, корисності і необхідності;
- 4) емоційно-експресивна культура, коли співробітник набуває загостреного морального почуття добра і зла, справедливого і несправедливого, але йому не вистачає знань і найчастіше волі для матеріалізації;

5) висока зрілість моральної культури, коли глибокі і науково обґрунтовані знання перебувають в єдності та злагоді з багатством почуттів і практичними діями щодо застосування права [6, с. 35].

Аналіз наведених точок зору дозволяє дійти деяких висновків/

1. Під професійною культурою будь-якої діяльності розуміється якісний стан і розвиток даної діяльності, що включає сукупність здібностей, знань, умінь, майстерності, досвіду, тобто всіх якостей суб'єкта діяльності, які застосовуються у певній професії [7, с. 13]. Професійна культура – це особистісна категорія, яка утворюється у свідомості людини під час опанування професійного досвіду, сприяє її адаптації в суспільстві та якісному виконанню в ньому професійно значущих ролей [11, с. 10].

2. Проблема професійної культури досліджується переважно на соціологічному рівні і пов'язана з виокремленням якостей, властивостей, елементів, необхідних для вирішення професійних завдань.

3. Науковці розглядають професійну культуру у вузькому сенсі як характеристику об'єктів, не включаючи в контекст історію, що характерно для соціальної філософії.

4. Реалізуючи переважно діяльнісний підхід, вчені в той же час залишають без уваги важливий елемент – організацію професійної діяльності. Однак, як свідчить аналіз, саме спосіб професійної діяльності значною мірою характеризує рівень розвитку культури суспільства.

5. Особливе значення для держави і суспільства має професійно-правова культура, в якій зливаються воедино професіоналізм і професійна етика (остання відіграє головну роль у діяльності будь-якого представника юридичної професії). Окреслена проблема займає більш ніж скромне місце в практичній діяльності. Однак не слід забувати про те, що усунення етичного змісту в діяльності юристів може спричинити наплив кримінальних дій, стати знаряддям репресій і порушень прав громадян.

6. Під професійно-правовою культурою розуміємо складне, багатопланове утворення, що характеризується ступенем і характером правового розвитку суб'єкта, засноване на певному рівні правосвідомості та є результатом і способом професійної діяльності зі створення й реалізації правових цінностей.

Список використаної літератури:

1. Аграновская Е.В., Лукашева Е.А. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М., 1988.
2. Ануфриенко О.А. Професійно-політична культура юриста (філософсько-правовий аналіз): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2007.
3. Баталов А.А. Профессиональное мышление: философские проблемы: Дис. ... д-ра филос. наук. – Свердловск, 1986.
4. Вичев В. Нравственная культура руководителя. – М., 1988.
5. Герасина Л.М., Данильян О.Г., Дзьобань О.П. та ін. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: Монограф. – Х., 2009.
6. Гранат Н.Л., Макуев Р.Х. Профессиональная культура в правоприменительной деятельности органов внутренних дел. – М., 1994.
7. Иванова Л.В. Профессиональная культура управления: сущность, структура, динамика (культурологический аспект): Дис. ... канд. филос. наук. – М., 1993.
8. Каминская В.И., Ратинов А.Р. Правосознание как элемент правовой культуры // Правовая культура и вопросы правовое воспитания. – М., 1974. – С. 42-43.
9. Ковалев О.Т., Емельянов С.Н. Профессиональная культура сотрудника уголовно-исполнительной системы (психолого-педагогические вопросы и проблемы формирования). – М., 2003.
10. Кудрявцев В.Н. Право как элемент культуры // Право и Власть. – М., 2000. – С. 245.
11. Медведь Г.М. Формування професійної комунікативної культури майбутніх інженерів зв'язку: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2010.
12. Модель И.М. Профессиональная культура (социологический аспект): Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Свердловск, 1983.
13. Обеспечение законности в деятельности органов внутренних дел. – М., 1993.
14. Сливка С.С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 2002.
15. Словарь по этике. – М., 1981.

Надійшла до редакції 09.11.2010

